

EL EMEĞİ GÖZ NURU YORGANCILIĞIN VAR OLUŞ MÜCADELESİ

İster soğuktan ister başka bir etkenden korunma amacıyla, ister en basit anlamıyla mahrem yerlerini kapatmak amacıyla olsun, insanoğlunun üç temel gereksiniminden biri örtünme ihtiyacı olmaktadır. İnsanoğlu şehirleşmenin ve yapılaşmanın bu denli gelişmediği ilk topluluklarda özellikle kötü hava koşullarından korunmak için üzerine hayvan derilerden yaptığı giysiler ile dış hava etmenlerinden korunmaya çalışmıştır. Daha sonrasında sırayı bitkisel elyaflardan elde ettiği ipliklerle dokuduğu ilk bezler almıştır. Örtünme yalnızca kıyafet anlamında değil olumsuz hava koşullarından ve gece-gündüz arasındaki sıcaklık farklarından korunmak için de geçerli bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda hayvan derilerinden elde edilen postlarla başlayan örtünme bugün kullandığımız yorganlara ve battaniyelere doğru gelişim göstermiştir. Yorganı, yatakta örtünmeye yarayan ve içi pamuk, yün, kuş tüyü vb. maddelerle doldurulup dikilmiş bez bir kılıftan oluşan örtü olarak tarif edebilmek mümkündür. Ayrıca Yorgan Türkçe bir isimdir ve "Yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. gibi şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü" anlamına da gelmektedir. Yorgan kelimesi Kıpçak dillerinde "yogurgan", Kumukça'da "yuvurgan", Nogayca'da "yuvırkan-yurkan", Altayca, Teleütçe'de "yurkan" şeklinde bilinirken, Kırgız Türkçesinde "curkan", Türkmen Türkçesinde "yorgan", Uygur Türkçesi'nde "yodkan", olarak kullanılmaktadır. Batı Türkçesinde eski Türklerin "yogurkan" sözü günümüzün Türkçesine yorgan şekline girmiş ve yatarken üste örtülen örtü anlamını kazanmıştır. Türk tarihinde ve coğrafyasında çeşitli isimler ile anılan yorgan dikimciler şüphesiz tarihimizde itibarlı ve zaruri ihtiyaç duyulan meslekeler arasında yerini almıştır. Ayrıca Yorgan, çeyizin önemli kalemlerinden olarak da önemini koruyabilmeyi yüzyıllarca başarmıştır. Kırsal kesimlerde yorgan, evin büyük kadınları tarafından dikilirken, şehir ve kasabalarda yorgan evleri bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz modern Türkiye'sine kadar varlığını sürdüren yorgancılık; renk, motif, yapım tekniği ve kompozisyon özellikleriyle halk sanatlarımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Toplumların yaşam biçimlerinden izler taşıyan bu geleneksel tekstil sanatımız; 21. yüzyılda gelişen teknoloji ve sosyal yapının değişimi gibi farklı dinamiklerin etkisiyle ne yazık ki eski önemini kaybetmiştir. Günümüzde geleneksel yorgancılık, fabrikasyon üretim karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı aşikar bir gerçektir. Bu durumda yorgancılar doğal malzeme bulma zorluğunu gidermek için elyaf dolgu malzeme kullanmaya başlamış, ücrete yansıyacak emek yoğunluğunu azaltmak için de basit modellere yönelerek fabrikasyon üretimlerin ulaşabilir fiyatlar karşısında yok olmama savaşlarını vermektedir. Geleceğin teknolojisine yenik düşmemek uğruna yaşam mücadelesi veren yorgancılık mesleği hakkında Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kefalet Kooperatif Başkanı Recep Kalkan ve Burdur Yorgancılık mesleği ile meşgale zanaatkarlar ile yaptığımız söyleşiyi yayınlıyoruz.

DERGİ AYRINTI

Dergi Ayrıntı: Sayın Recep Kalkan yorgancılık mesleğin tarihçesinden bahseder misiniz?

Recep Kalkan: Yorgan tüm insanlık için ısınma ihtiyacını karşılayan zaruri bir eşyadır. Başka bir tanım ile yatakta örtünmek, gece uyurken dış etkenlerden korunmak amacıyla iki kumaşın arasına yün, pamuk vb. malzemeler doldurularak dikilen ve nakışlanan geniş örtüye yorgan adıyla tabir edilmektedir. Yorgan tüm insanlık için zaruri bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkıyor olsa da Türk kültürü için ayrı bir öneme sahiptir. Göçer kültürlü Türklerin ise ilk yorgan örnekleri, hayvan postları ile keçe teknikli örtülerdir. Yorgan çeşitleri incelendiğinde dönemin malzemeleri, yaşantı ve beğenisine göre yorganların çeşitlendiği gözlemlenmektedir. Türklerin en eski geleneklerinden biri olan yorgan, doğum, damatlık, gelinlik (çeyiz), bebek, çocuk, sünnet yorganı olarak da halk kültürümüzde yer aldığı gibi, atasözü, deyim, mâni, türkü, masal gibi sözlü örneklerle halk edebiyatımızda da yerini almaktadır. Yorgancılık Pir'inin Hallacı Mansur olduğu söylenen ve geçmişte önem verilen mesleklerden biridir. Osmanlı döneminde padişahların seferleri, şehzadelerin sünnetleri gibi vesilelerle düzenlenen şenliklerde geçiş törenlerine katılan esnaf alayları arasında yer almanın yanında minyatürlere dahi yansımıştır. Osmanlı saraylarını, usta ellerin zengin motiflere, altın ya da gümüş teller, kıymetli taşlar eklemesiyle elde ettikleri ipek, kadife yorganlar süslemiştir. Bundan çok değil yirmi beş-otuz yıl öncesine kadar geleneksel el sanatı ürünü yorganlar Anadolu'da her ailenin hem kendi evinde hem de gelin ve damat olacak çocukları için hazırladıkları çeyizlerinde olmazsa olmaz eşyalardan biri olarak önemini korumuştur. Eskiden evlerimizin bir odasında üst üste bulunan yorganlar ne yazık ki günümüzde dolaplar arasına sıkıştırılarak mazi duygularımızı ve anılarımızı dolaplar içine hapis edilmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve insanların değişen alışkanlıkları sonucu ise yorgancılık mesleği mazimizde ki değerini yitirmiş vaktinde sokaklarda yorgancı aranır iken bugün yorgancılar teker teker kepenk kapatmak zorunda kalmışlardır. Bizlerin çocukluk zamanında yorgan diktirmek sonrasında o yorganı çeyizlerimizde saklamak ayrı bir keyif ve mutluluk sebebiydi. Yorgan dikme işlemi çatı çatma, dolum, teyel, dövme, desen çizimi ve model dikme olmak gibi temel işlemlerden geçirilerek el emeği göz nuru olarak saklanır yıllarca kıymeti ve değeri yitirilmezdi. Ancak gelişen teknoloji aracılığıyla seri üretim fabrikaların ürettiği içeriği suni doldurulmuş yorganlar el emeği göz nuru yorganlarımızın tahtını ele geçirebilmeyi başarmıştır.

Ayrıntı: Sayın Kalkan Yorgancılık mesleği biz Türkler için ne ifade etmektedir?

Kalkan: Türk toplulukları, farklı dönemlerde kademeli olarak yerleşik hayata geçmiştir. Bu yaşam biçimi, yaylak-kışlak yaşam biçiminden büyük ölçüde farklılaşması sebebi ile yeni meslek gruplarının oluşmasına olanak zemin hazırlamıştır. Esnaflık ve zanaatkârlık ile ilgili bazı kaynaklar, bu mesleklerin geleneksel değerlerine bağlı, sosyo-kültürel ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak varlıklarını devam ettirdiklerini bilinmekte ancak zamanın getirdiği teknolojiye karşı var oluş mücadelesi vermektedirler. Türklerin savaşçı bir yaşam biçimine sahip olması nedeni ile ilk yorgan örneklerinin hayvan derisi ile aplike tekniğinde yapılan örtüler ve yünün sıkıştırılması ile oluşturulan keçeler olduğu bilinmektedir. Zaman içinde aplike yönteminin gelişmesi ile farklı desenler ve motifler kullanılmaya başlanmıştır. Deri ve yünler, doğadaki çeşitli hammaddelerden elde edilen boyalar ile boyanmış ve aplikelere renk girmiştir. Böylelikle yorganların renk ve süsleme açısından çeşitlendirilmesi ve daha zengin görünmesi sağlanmıştır. Yorgan, geleneksel süsleme sanatları içerisinde Türklerde yüzyıllar süren bir gelişme göstermiştir. Türklerin yerleşik hayata geçen ilk büyük topluluğu Uygurlardır. Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte tarım gelişim göstermiş ve buna bağlı olarak pamuk yetiştiriciliği başlamıştır. Süreç içerisinde dokuma sanatı geliştirilerek üst örtüsü olarak kullanılan yorganlarda büyük oranda pamuk kullanılmaya başlanmıştır. Türklerde, özellikle Anadolu'da yerleşik düzene geçilmesi ile yorgancılık mesleğinin Selçuklu ve Osmanlı Döneminde üretim tekniklerinin gelişim gösterdiği bilinmektedir.

Ayrıntı: Sayın Kalkan yorgancılık zanaatın teknoloji ile bir bağı var mıdır?

Kalkan: Yorgancılık doğrudan el emeği göz nuru diye tabir etitğimiz el işçiliğin yoğun olduğu bir zanaat olarak

bilinmektedir. Diğer tüm el işçiliğin yoğun olduğu meslekler gibi ne yazık ki yorgancılık mesleğide teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmesi sonucu olumsuz etkilenmiş ve günümüzde intımas dönemi yaşar hale gelmiştir. Yani yorgancılık zanaatın teknoloji ile elbette doğrudan bağı vardır ancak bu bağ olumsuz bir bağ olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknoloji gelişerek küreselleştikçe yorgancılık zannatı mazimizin güzel hatırları arasında kaybolup gidecek bir yolda ilerlemek zorunda bırakılmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte yorgancılık mesleğinin de yok olmak riski ile karşı karşıya olması kültür değerlerimiz için bir kayıp olacaktır. Bizler Esnaf ve Sanatkârlar Kredi Kefalet Kooperatifi olarak bu tür mesleklerin kaybolup gitmemesi için var gücümüzle çalışıyor el emeği göz nuru zanaatkarlarımızı teknolojiye mağlup düşmemeleri için gerekli tüm desteği sağlamaya gayret ediyoruz. Bir zamanlar genç kız çeyizlerinin en önemli parçalarından olan, rengârenk kumaşlarla ve bin bir emekle işlenerek dikilen yorganların yerini günümüzde hazır satılan makine üretimi yorgan ve battaniyelerin aldığı gözlemlemekteyiz. Bu durumda yorgancı zaanatkarlarımızın zor zamanlardan geçmelerine neden olmakta ve kazancın düşük olması sebebiyle de ustalar geleceğe yetiştirecek çırak bulamamaktadır. İnsan yaşamını daha kolay ve yaşanılır kılan teknolojinin hayatımızın her alanına girmesiyle birlikte 'el emeği göz nuru' el sanatlarının önemi gün geçtikçe azalması fabrika ürünlerin daha çok rağbet görür hale gelmesine neden olmaktadır. Özellikle sünger ve elyaf üretiminin başlaması ile birlikte yorgan yapımına olan ilgi oldukça düşmüştür. Elyafın yaygın olarak kullanılmaya başlanması ve üretim sektörlerin makinalaşmaya mahkum edilmesi insan gücüne ve emeğine dayalı tüm mesleklerin yitip gitmesine neden olmaktadır.

Burdur yorgancılık mesleği ile meşgale zanaatkarlar ile yaptığımız söyleşiyi yayınlıyoruz.

Dergi Ayrıntı:Sayın Murat Alper sizi kısaca tanıyabilir miyiz?

Murat Alper: Yorgancılık mesleği benim için bir hobi bir tutku olarak hayatımda bulunmaktadır. Ben mesleğe çırak olarak başladım. 1989 yılında çırak olduğum zamanlar bu mesleğin tüm inceliklerini öğrenmek için çok çalıştım. Yaklaşık 1999 yılında kendi dükkanımı açarak hayatımı kazanmaya başladım. Şu anda teknolojinin getirdiği değişiklikler sebebiyle mesleğimiz yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. İnsanların değişen alışkanlıkları bizlerden kopmasına neden olmakta ancak makineleşme sonucu yapılan üretimlerin el emeğinden göz nurundan uzak olduğunu insanlar unutmamalı. Benim diktiğim yorganları makinelerin dikemeyeceği ancak ince işçilik ve yoğun emek ile bu tür yorganların var olacağını insanlarımıza hatırlatıyor mazimizin bir dönem altın mesleği olan yorgancılık zanaatına sahip çıkmalarını temenni ediyorum.

Dergi Ayrıntı: Sayın Sadık Can sizi kısaca tanıyabilir miyiz?

Sadık Can: Ömrümün yarısını yorgancılık mesleği ile meşgale olarak geçirdim. Bu meslek bana sadece para kazandırmaktan öte hayatıma huzur ve mutlulukta kattı. Çırak olarak başladığım bu meslekte her geçen gün hayatımda yer edindiğini farkettim. Çıraklıktan yetiştikten sonra kendi dükkanımı açtım. Yaklaşık 45 yıldır kendi dükkanımda faaliyet vererek insanlara hizmet vermekteyim. Benim çıraklık dönemimde ustam oldukça iyi kazanıyor işlere yetişmekte zorluk çekiyordu. Ne yazık ki günümüzde ben bu yoğunluğu yaşayamıyorum. Teknoloji insanların istek ve taleplerini değiştirdi artık el emeği diye tabir ettiğimiz yorgancı zannatkarlarına ihtiyaç duymuyor makinelerin üretti hazır dikim yorganlara talep gösteriyorlar. Bazı günler dükkanımı hiç siftah yapmadan kapatmak zorunda kalıyorum. Halkımızın yorgancılık mesleğine sahip çıkmasını arzuluor teknolojiye bizleri yenik hale getirmemesi için desteklerini eksik etmemelerini temenni ediyorum.

Dergi Ayrıntı: Sayın Memduh Çelik sizi kısaca tanıyabilir miyiz?

Memduh Çelik: 1980 yılında bu mesleğe çırak olarak başladım. Aradan geçen 10 senin ardından kendimi yetiştirerek 1990 yılında kendi dükkanımı açabilmeyi başardım. Bizler insanlarımıza sadece yorgan üretmiyor el emeği göz nuru olan bir ürün teslim ediyoruz. Herşeyin para olmadığı aşikar olan bu hayatta el emeği göz nuru olan herşeyin değersiz hale gelmesi çok üzücü. Bir yorgan dikimi kullanılan malzemeye göre değişiklik göstermekte bazen günlerce sürmektedir. Ancak teknolojinin gelişerek hayatlarımızı esir etmesi sonucu insanlarımız var olması için günlerce emek verdiği yorganlar değerini yitirmiş fabrika üretimi hazır yorganlar daha rağbet görür hale gelmiştir.

Ayrıntı: Sayın Çelik iyi bir yorgan nasıl olmalıdır?

Çelik: Yorgan aslında hayatımızda sadece ısınmak için kullandığımız bir araç değildir. Günümüzün yaklaşık %30'unu uykuda geçirmemiz ve bu uyku kalitesinin günün geri kalanına ne denli etki yaptığını bilmemiz sebebiyle iyi bir yorgan iyi bir yatak iyi bir yastık zaruri bir ihtiyaçtır. Kaliteli bir uyku için yatak yastık seçiminden sonra yorgan gelmektedir. Kendimizi tam anlamıyla rahat hissedebileceğimiz ve vücudumuza uygun bir yorgan kaliteli bir uykuya dalmamıza yardımcı aktör olacaktır. Ancak teknolojinin gelişmesi ve insanların makinelerin ürettiği hazır yorganlara talep göstermesi sonucu uyku kalitelerinde düşüklük yaşandığı gözlemlenmektedir. Makinelerin ürettiği yorganlar daha ucuz olduğu için, elyaf, sentetik gibi kimyasal ürünlerden yapılan hava dolaşımı, teri emme gibi özellikleri olmayan, kalitesiz yorganlar olmaktadırlar. Bu tür yorganların sağladığı sıcaklıkta vücudumuza gösterdiği uyumda düşük olacak uyku kalitemizin verimsizleşmesine neden olacaktır. Oysa, tamamen organik yün ve o pamuktan yapılan geleneksel yorganlarda hava dolaşımı, teri emme, mevsimine göre ısıyı ayarlama gibi özelliklerin yanı sıra radyosyonu emerek zararını azaltma, insan vücudundaki negatif enerjiyi alarak rahatlatma gibi özellikler bulunmaktadır. Eskiden insanlarımız tamamen organik yün ve pamuktan yorgan diktirme alışkanlıkları günümüzde teknolojinin gelişimine paralel değişkenlik gösteriyor olsa da el emeği olan yorganların kıymeti hale kimi zümre için oldukça önem taşıdığı bilinmektedir. Öte yandan, son zamanlarda birbirinden bağımsız olarak yapılan araştırmalarda; yün ve pamuktan yapılan ve 'babanne yorganı' adı verilen geleneksel yorganlarımız en sağlıklı, en kaliteli yorganlar olduğu bilimsel olarak ispatlanmıştır. Ayrıca, bu araştırmalarda 'Babanne Yorganı'nda uyuyan kişilerin sabah daha dinç ve huzurlu uyandıkları sonucuna varılmıştır. Yani kısacası iyi bir yorgan, organik yün ve pamuktan dikilmiş üzerinde zanaatkarın emeği olan yorganlardan oluşmalıdır. Teknoloji insanların alışkanlıklarını olumsuz yönde çeviriyor insanlarımıza bazen zarar veriyor olsa da biz her şeye rağmen, geleneksel yün, pamuk yorganlara tekrar dönüleceğini ümit ediyoruz.